

Yeni Ruhani Hükümeti'nin Dış Politikası

Yeni İran hükümetinin önceliği ekonomik sorunlarla mücadele ve kalkınma olacak. Gerek geçmiş dönemlerde uygulanan ekonomi politikalarının başarısızlığı, yapısal sorunlar ve yozlaşma, gerekse dışarıdan uygulanan tecrit, ambargo ve yaptırımların sonucunda ekonomik kalkınma ve refah açısından arzu edilen hedeflere ulaşılamadı.

Bayram SİNKAYA

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin ikinci dönemi Ağustos 2017'de başladı. Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde ve sonrasında reformcu-teknokrat ittifakının lideri Ruhani ile muhafazakâr ve neo-radikal muarızları arasında çetin tartışmalar oldu. Bu tartışmalar esasında iki konu öne çıktı: Ruhani hükümeti nükleer anlaşma üzerinden dış politikada yeterince devrimci olmamakla ve Batılılara boyun eğmekle itham edildi. Ekonomi alanında da millî kaynakları uluslararası sermayenin sömürüsüne açmakla suçlandı. Çetin tartışmalara rağmen Ruhani seçimlerden galip çıktı ve yeni kabinesi için önerdiği bakan adaylarının birisi dışında hepsi İslami Şura Meclisi'nden güven oyu aldı. Ruhani, ilk dönem kabinesindeki bakanların neredeyse yarısını değiştirdiği halde tartışmaların odağındaki Dışişleri Bakanı M. Cevad Zarif ile Petrol Bakanı Bijan Namdar Zanganeh'yi ikinci dönemde de aynı bakanlıklara tekrar getirdi. Küreselleşme konusunda uzman olan Masoud Karbasian'ı da Ekonomi ve Finans Bakanlığı'na getirdi. İran Lideri Ayetullah Ali Hamanei de Ruhani'nin kabinesine onay verdi. Hem Meclis'in hem de Hamanei'nin onayını alan ikinci Ruhani hükümeti önümüzdeki dört yıl görev yapacak.

Yeni İran hükümetinin önceliği ekonomik sorunlarla mücadele ve kalkınma olacak. Gerek geçmiş dönemlerde uygulanan ekonomi politikalarının başarısızlığı, yapısal sorunlar ve yozlaşma, gerekse dışarıdan uygulanan tecrit, ambargo ve yaptırımların sonucunda ekonomik kalkınma ve refah açısından arzu edilen hedeflere ulaşamadı. Yüzde yirmiyeye varan genç işsizliği, yüksek enflasyon, geçim sıkıntısı, yoksulluk ve ekonomik durgunluk seçim sırasında en çok tartışılan konulardı. Bu hususlar şimdi Ruhani hükümetinin önündeki en büyük zorluklar. Hükümet, bu zorluklarla mücadele için Ruhani'nin tabiriyle 'ekonomik devrim' mesabesinde programlar uygulamayı öngörüyor. Bu çerçevede yılda ortalama %8 büyüme, 900.000 istihdam yaratma, yoksullukla mücadele ve sosyal adaletin sağlanması hedefleniyor. İran dış politikasının da bu duruma ayak uydurması ve İran hariciyesinin ekonomi eksenli dış politika izlemesi bekleniyor. Bu çerçevede İran dış politikasının önümüzdeki dönemde iki önceliği olacak: Nükleer anlaşmanın korunması ve ekonomi diplomasisi.

Uluslararası İlişkilerin Dönüşümü, Fırsatlar ve Tehditler

Her devletin dış politikasında olduğu gibi İran dış politikasında da öne çıkan bazı hususlar var: Millî çıkarların ve haysiyetin korunması; ülkenin toprak bütünlüğünün, siyasi yapısının ve birliğinin muhafazası; millî güvenliğin desteklenmesi, ekonominin gelişmesine katkıda bulunmak; bölgesel ve uluslararası alanda etkili ve nüfuz sahibi olmak vs. Fakat bu genel ifadelerin yanı sıra 'devrimin' ürünü bir siyasal düzen olması nedeniyle İslam Cumhuriyeti rejiminin dış politikasına damgasını vuran bazı değerler ve prensipler var: Emperyalizme ve büyük güçlerin hegemonyasına karşı durmak, ezilenleri desteklemek ve İslami değerleri teşvik etmek gibi. Yine İslam Cumhuriyeti rejiminin kendine has yapısından dolayı 'Devrimin Lideri' Ayetullah

Hamaneî'nin görüşleri dış politikanın şekillenmesinde etkili oluyor. Fakat bütün söylem ve ilkelere karşı uygulamada 'maslahat' ilkesi, yani ulusal çıkarların ve rejimin yararının gözetilmesi ilkesi dış politikaya damgasını vuruyor. Maslahat ilkesi, diğer bir ifadeyle pragmatizm, İran dış politikasının gerektiği zaman esneklik göstermesini ve değişen şartlara uyum sağlamasını mümkün kılıyor. Bu nedenle İranlı seçkinlerin uluslararası sistemin ve bölgesel ilişkilerin ne yönde gittiğine dair değerlendirmeleri, iktidardaki hükümetin dış politikasının yapılmasında ve belirlenmesinde ilk adımı teşkil ediyor.

Hem Meclis'in hem de Hamaneî'nin onayını alan Ruhani hükümetinin uluslararası ilişkilere ilişkin vizyonu, Dışişleri Bakanı Zarif'in güven oylamasından önce Meclis'e sunduğu programda açıkça ortaya konuldu. Aynı zamanda bir Uluslararası İlişkiler hocası olan Zarif'in değerlendirmelerine göre mevcut uluslararası sistem Batı-sonrası (pesa-garb) döneme geçiş sürecinde. Bu Batı'nın etkisinin ortadan kalkması değil, uluslararası siyasette ve ekonomide Batı'nın tekelinin kırılması, sermaye ve gücün yer değiştirmesi anlamına geliyor. Bu dönemin temel özelliği çok sayıda devlet veya devlet dışı aktörün uluslararası ilişkilerde etkili oyuncu haline gelmesi ve geleneksel kavramların anlamının değişmesi. Mesela artık askerî güç belirleyici bir faktör değil; ulusal çıkarları korumanın başka araçları var. Söylem geliştirme ve mana verme en önemli güç unsuru haline geldi. Keza bu dönemde sıfır toplamlı oyuna, komple düşmanlık veya komple dostluğa yer yok. Ne var ki, uluslararası ilişkilerin genel gidişatının aksine Ortadoğu'daki aktörler hâlâ sıfır toplamlı oyunlara inanıyor. Bu nedenle bölgede hem aşırı hareketler güçleniyor hem de bölge dışı aktörlerin müdahaleleri artıyor.

Zarif'in değerlendirmesine göre uluslararası ilişkilerin dönüşümü ve bölgesel gelişmeler İran için hem bazı fırsatları hem de tehditleri beraberinde getiriyor. Nitekim İran için bazı bölgesel rakipler ve tehditler büyük ölçüde ortadan kaldırıldı; ABD ve İran karşıtı diğer bölgesel aktörler Afganistan, Irak, Suriye ve Yemen'de güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Batı'nın gücünün azalması, ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki ihtilaflar, yeni siyasi ve ekonomik güçlerin ortaya çıkması gibi faktörler İran'ın dış ilişkilerinde hareket kabiliyetini artırdı.

Uluslararası sistem dönüşürken İran siyasal sisteminin bağımsız ve istikrarlı yapısını sürdürmesi İran

hükümetinin en önemli avantajı oldu. Üstelik itidal söylemi, aşırıcılığa ve terörizme karşı mücadele, yapıcı etkileşim ve diyalog söylemleri ile İran uluslararası ilişkilerde daha etkili bir yer edinmeye başladı. Bununla beraber Zarif'in ifade ettiği üzere İran için bazı tehditler mevcut. Çevresinde istikrarsızlığın devam etmesi İran'ı tehdit ediyor. Bölgedeki sıcak çatışmaların sürmesi, aşırı ve terörist grupların varlığının sürmesi ve 'bunların bazı bölge ülkeleri' tarafından desteklenmesi, İran için potansiyel tehdit olarak görülüyor. Keza 'bazı bölge ülkelerinin askerî güvenlik açısından ABD'ye dayanması ve milyarlarca dolarlık silah alması' da İran'ı rahatsız ediyor. ABD'nin Afganistan ve Basra Körfezi gibi yerlerde askerî varlığını sürdürmesi ve İsrail'in İran aleyhine bölge ülkeleriyle yaklaşması Tahran'ı endişelendiriyor. Öte yandan Zarif'in ifadesiyle ABD ve İsrail başta olmak üzere bazı güçlerin İran ve Şii korkusunu salmaya çalışmaları, İran dış politikasındaki en büyük zorluklardan birisi. Son zamanlarda Basra Körfezi ülkeleri ile İran arasındaki ihtilafların şiddetlenmesi de İran dış politikası önündeki tehditlerden birisi. Bütün bu bölgesel tehditlere ve sorunlara karşın İran'ın bölgesel güvenlik mekanizmalarında temsil edilmemesi en önemli zafiyeti olarak görülüyor.

İran Dış Politikasının Öncelikleri

Bu minval üzere önümüzdeki dönemde İran dış politikasında iki hususun öne çıkması bekleniyor. Bunlardan birincisi nükleer anlaşmanın korunması. Bütün eleştirilere rağmen Temmuz 2015'te yapılan nükleer anlaşma Ruhani hükümetinin önceki dönemdeki en büyük başarısı olarak görülüyor. Çünkü nükleer program üzerinde belirli kısıtlamalara rağmen İran'ın nükleer hakları tanındı; İran BM Sözleşmesinin 7. Bölümünden, yani uluslararası güvenliğe tehdit değerlendirmesinden çıkarıldı ve nükleer meseleyle ilgili yaptırımlar büyük ölçüde kalktı. UAEA düzenli aralıklarla yayınladığı raporlarda İran'ın anlaşmaya riayet ettiğini teyit etti. Ne var ki özellikle balistik füze programındaki çalışmalar nedeniyle Trump yönetimi İran'ın anlaşmayı ihlal ettiğini ileri sürüyor. ABD Başkanı Trump'ın başından beri bu anlaşmaya karşı olduğu biliniyor. Son olarak ABD yönetimi İran'ı ve anlaşmanın diğer taraflarını nükleer anlaşmadan çekilmekle tehdit etti. Nükleer anlaşmanın sona ermesi İran üzerindeki ekonomik ve siyasi baskıların artmasına neden olabilir. Bu nedenle Trump yönetiminin baskılarına rağmen İranlı yetkililer nükleer anlaşmaya

sadık kalacaklarını vurguladı. Tahran, anlaşmanın korunabilmesi için diğer taraflarla, özellikle Avrupa Birliği ile ilişkilere daha fazla önem veriyor. Bu yaklaşım AB’de de karşılık buluyor. Dış İlişkiler Komiseri Federica Mogherini, ABD’den gelen suçlamalara karşılık yaptığı açıklamada Tahran’ın nükleer anlaşmaya uyduğunu teyit etti ve bütün tarafların anlaşmanın ayakta tutulması için çalışması gerektiğini belirtti. Mogherini’nin Ruhani’nin yemin törenine katılması, AB’nin İran’a verdiği desteğin sembolü oldu.

İran dış politikasının ikinci önceliği ise ekonomi diplomasisi yürütmek olacak. Ruhani hükümeti devletçi ve korumacı politikaları terk ederek uluslararası ekonomi ve finans sistemine dâhil olunmasını, ekonominin dışa açılmasını, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesini ve piyasa ekonomisini savunuyor. Nitekim 3 Ağustos’ta mazbata töreninde yaptığı konuşmada Ruhani, “dünya ile yapıcı ve etkili ilişkiler kurulmadıkça ... hak ettiğimiz şekilde sürdürülebilir milli kalkınma hedeflerimize ulaşamayız” dedi. Başka bir konuşmasında da “izolasyonla hiçbir ülke ilerleyemez; Dışişleri Bakanlığı’nın önceliklerinden birisi ekonomik faaliyetler olacaktır” dedi.

Önümüzdeki dönemde, İran dış politikasının önceliklerine göre Dışişleri Bakanlığı’nın yeniden yapılandırılması planlanıyor. Buna göre ekonomi diplomasisine yardımcı olmak üzere bakanlıkta bir ekonomi bürosu kurulacak ve ekonomik işlerden sorumlu bakan yardımcısı olacak. Bu büronun yabancı yatırımcı çekilmesine, teknoloji transferine, turizmin gelişmesine, ihracatın teşvik edilmesine, komşularla iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine ve dışarıya işgücü gönderilmesine katkıda bulunması öngörülüyor. Keza bu çerçevede halihazırda az sayıda ülkede bulunan ekonomi ve ticaret ataşeliklerinin sayısının artırılması planlanıyor. Ayrıca karar alma sürecini hızlandırmak için siyasi işlerden sorumlu bakan yardımcılığının oluşturulması ve nükleer dosyanın da bu birime tevdi edilmesi düşünülüyor. Nükleer dosyanın hukuk ve uluslararası ilişkilerden sorumlu bakan yardımcısından alınarak siyasi yardımcıya geçmesi, hükümetin bu konuda daha fazla siyasi inisiyatif kullanmaya hazırlanması olarak değerlendiriliyor.

Ruhani hükümeti, dış politika öncelikleri doğrultusunda ‘itidal söylemini’ dış politikasının temeli haline getirmeyi, gereksiz gerilimlerden kaçınmayı, uluslararası aktörlerle ve bölge ülkeleri ile yapıcı etkileşim içinde olmayı vad ediyor. Ne var ki İran dış

Ruhani hükümeti devletçi ve korumacı politikaları terk ederek uluslararası ekonomi ve finans sistemine dâhil olunmasını, ekonominin dışa açılmasını, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesini ve piyasa ekonomisini savunuyor

politikasının önünde Zarif’in dikkat çektiği hem dâhili hem de harici zorluklar bulunuyor. İran kamuoyunda ve siyasi hizipleri arasında dış politika konularında görüş birliği olmaması, hükümetin önündeki ciddi meydan okumalardan birisi. Bununla bağlantılı olarak Suudi Arabistan temsilciliklerine yapılan saldırılarda olduğu gibi ‘kontROLSÜZ’ grupların varlığı Ruhani ekibi tarafından potansiyel bir sorun olarak görülüyor. İçerideki bir diğer sorun dış politikayla ilgili karar alma sürecinin bir elden idare edilmemesi nedeniyle tutarsız politikaların izlenmesi. Keza belirli bir konu hakkında farklı makamlardan ve kişilerden gelen birbirine zıt açıklamalar, İran yönetimini zor durumda bırakıyor. Dışarıda ise yeni Amerikan yönetiminin güvenlikçi siyasete teslim olması; ABD ile birlikte bazı bölge ülkelerinin nükleer anlaşmayı yok etmeye çalışması; İran ve Şii korkusunun yayılması ve İran’ın güvenlik sorunu olarak gösterilmesi; Suudi Arabistan’ın etkisiyle Körfez ülkeleri ile İran arasındaki gerilimin artması; bölgede aşırı ve terörist hareketlerin varlığını sürdürmesi; mezhepçiliğin yükselmesi; bölgesel ihtilafların derinleşmesi ve bölge dışı oyuncuların bu meselelere dâhil olması ve bölgedeki ayrılıkçı hareketler İran dış politikasının önündeki başlıca meydan okumalar olarak görülüyor.

Genel dış politika stratejisi ve yukarıda bahsedilen dâhili ve harici sorunlar karşısında Ruhani hükümeti karar alma ve planlama süreçlerini merkezileştirmek ve dış politika ile ilgili kamuoyu algısını yönetmek istiyor. Dışarıda ise AB’nin yanı sıra Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi, dünya ekonomisinde etkili ülkelerle ve kuruluşlarla aktif ilişki kurmayı hedefliyor. Bölgesel düzeyde ise ikili veya çok taraflı işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi ve bölge ülkeleri arasında kalıcı iktisadi, siyasi, güvenlik bağlarının kurulması hususlarının İranlı yetkililerin söylemlerinde öne çıkması bekleniyor. ○

Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi